

Glerupfundet.

Et depotfund med kvindesmykker fra bronzealderens femte periode.

Af Kristian Kristiansen

Indledning

Glerupdepotet fremkom i 1947 ved tørvegravning i 40 cm's dybde i en lille kedelmose tilhørende gård-ejer Niels Petersen, »Lysgården«, Visborg sogn, Hindsted herred, Ålborg amt (1). Det omfatter to hængekar, et bæltesmykke, to halsringe, to bøjle-nåle, to båndformede ringe, to spiralarmringe samt et guldarmbånd (fig. 1-12).

Af de oplysninger, der refererer til de forhistoriske omstændigheder ved nedlæggelsen, findes følgende: De to hængekar stod med åbningerne mod hinanden, og resten af fundet lå indeni karrene bortset fra de to halsringe, der lå udenom. Spiralringene var stukket indeni hinanden. Udenom karrene lå dyrebene. Disse blev undersøgt i 1953 på Naturhistorisk Museum i Århus og viste sig at være marvspaltede knogler af tamokse plus en knogle af rådyr. Selv om fundoplysningerne er knappe, er de dog tilstrækkeligt præcise til, at man kan karakterisere Glerupdepotet som et sluttet fund, hvilket vil sige, at alle de fundne genstande er blevet nedlagt samlet.

Før en beskrivelse af oldsagerne er det nødvendigt at undersøge, om deres nuværende udseende svarer til den tilstand, de blev nedlagt i. Patinaen på bronze kan nemlig være meget forskellig - ligesåvel som bevaringstilstanden - selv indenfor det samme fund (Rosenberg 1917 s. 52 ff.). Genstandene i Glerupdepotet fremtræder med en matsort patina, der ligger ganske tyndt over bronzen, som nedenunder er velbevaret og gylden. På enkelte genstande er over-

fladen dog ikke intakt, enten p.gr.a. mosens nedbrydning eller p.gr.a. senere behandling efter optagningen (2). Det gælder de båndformede armringe (fig. 8 og 9), den ene halsring (fig. 5) og den ene bøjlenål (fig. 7). Patinaen og den oprindelige overflade er på disse genstande væk, og den gyldne bronze fremtræder med en lidt ru, partielt blæret overflade - til forskel fra de øvrige genstandes glatslebne og efterpolerede overflade, hvor spor efter støbning, punsling, slid, brud og eventuelle reparationer entydigt kan registreres.

I denne artikel vil jeg især koncentrere mig om at bestemme de enkelte genstandes bæremåde og deres eventuelle samhörighed som smykkesæt, idet jeg antager, at sliddet er et resultat af en specifik bæremåde og proportionalt med anvendelsestiden.

Beskrivelse af oldsagerne

Hængekarrene (fig. 1-2). Hængekarret fig. 1 er af typen med delvist forsænkede øskener og en relativ kraftigt hvælvet bug. Mundingsdiameteren måler 16,5 cm, og højden (øsknerne undtaget) måler 7,4 cm. Det giver et højde-bredde indeks på 45. Stykket er tyndt støbt, og der ses ingen rester af støbesømme på de ubehandlede indvendigesider. De udvendigesider er alle glatpolerede, og overgangen mellem karrets tre dele: bug, skulder og hals markeres af cirkulære lister. Skulder og hals er uornamenterede, og den sidste afsluttes af en let fortykket mundingskant. Den hvælvede bug er i centrum forsynet med en af-

sat, rund knop omgivet af indhamrede trekanter med spidserne pegende udad. Et par uornamenterede, cirkulære lister deler bugen i to sektioner, indenfor hvilke ornamentikken findes indpunslet. Den består af 4-liniede buerækker, hvis spidser løber ud i et ovalt slyng, der afsluttes af et dyrehoved med to ører

Fig. 1a. Bundpartiet af hængekar af bronze. Et kvartudsnit er optegnet. Mål 2:3.

og nakkekam. Ved den ydre buerække løber spidserne ind i buen og ved den øvre ud af buen. Skønt spidserne således peger hver sin vej og tilføjer decorationen en indre spænding, forbliver motivet perspektivisk intakt, beregnet på at skulle ses fra karrets kant.

Som nævnt udgøres ornamentikken af fire parallelt løbende buerækker, hvor de inderste og de yder-

ste linier flere steder ses at følge hinanden to og to. Den er indpunslet med en sådan kraft, at det kan iagttages på bugens inderside som ophøjede bælter. Der er derfor næppe tvivl om, at punslingen er foretaget ved hamring. Dette umiddelbare indtryk bekræftes, hvis man betragter en sådan ornamentik under mikroskop: man ser da små hak i linierne, ét hak for hvert slag og ind imellem også skæve hak efter fejlslag (3). Anvendelsen af hammer og punsel har antagelig krævet, at man brugte en form for skabelon, der kunne give punslen en fast kant at styre efter. Når et linieforløb var færdigpunsllet, forskød man blot skabelonen en smule op eller ned, hvorefter et nyt parallelt forløb kunne påbegyndes. Den form for snoretræk, som nogle forskere har forestillet sig (Ringbom 1933, s. 173 ff) er i hvert fald helt urealistisk, men et meget godt udtryk for den manglende forskning indenfor dette felt, der repræsenterer en problematik, som sikkert kun praktiske forsøg kan bringe en endelig løsning på.

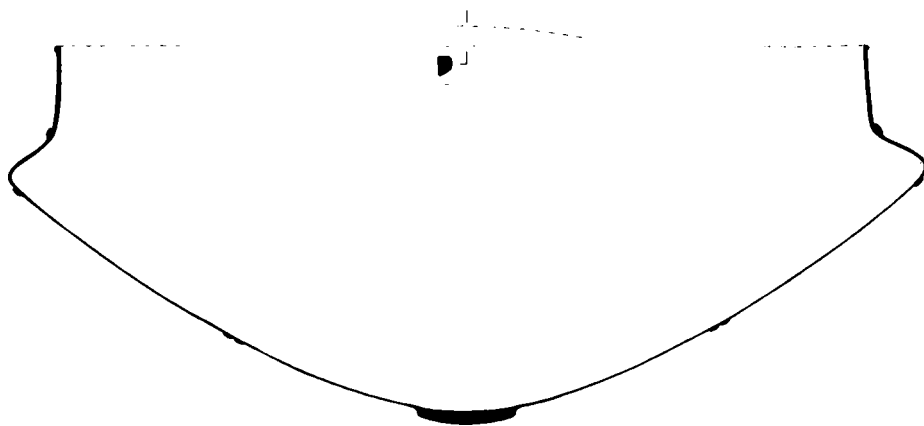
Karrets oprindelige, sortpatinerede overflade er velbevaret. På bug siden ses en begyndende afslidning af ornamentikken omkring midtknoppen, og de to koncentriske lister virker svagt nedslidte. På øsknerne kan endvidere iagttages to identiske ind-

hak i deres ene side, antagelig p.gr.a. slid. Den fortykkede mundingskant er en smule nedslidt på et parti mellem øskenerne.

Hængekarret fig. 2 er et kraftigt støbt stykke, hvor der på indersiden ses sporadiske rester af støbesømme med en afstand på 5 cm ved skulderknækket. Karret er en sædvanlig periode V type med opretstående øskener og svagt hvælvet bug. Mundingsdiameteren er 16,2 cm og højden 6,2 cm, højde-bredde indekset 38. Profilknækkene er som på fig. 1 markeret af uornamenterede lister, og mundingskanten er fortykket. Bunden er i centrum forsynet med en midtknop, omgivet af indstemplede trekkanter, der også følger bugens cirkellister. På disse spores svage rester af en tværskravering. Ornamentikken består af 4-liniede buerækker, hvis spidser er ombøjede til spiraler. Linierne ledsages af to punktrækker. Mellem hvert spiralslyng er indpunslet fire koncentriske cirkler. Perspektivisk udgår decorationen fra bugens centrum, og kan derfra betragtes som frembrusende, knækkede bølgetoppe, fastholdt i to cirkulært lukkede bølgebånd.

Midtknoppen og bugens cirkellister er stærkt ned-

Fig. 1b. Tværsnit af hængekarret fig. 1a.

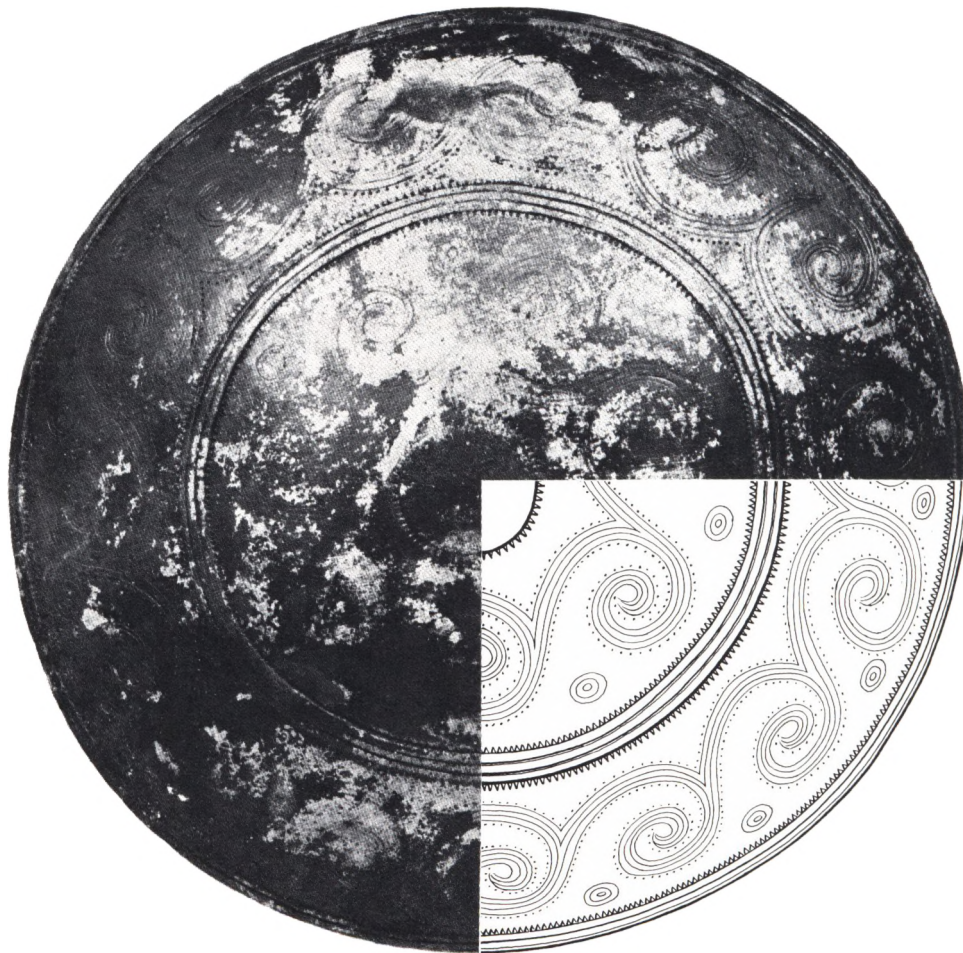

slidte og det gælder også ornamentikken imellem dem. Sliddet er mindre i bugens yderfelt. Øskenerne er udvidede af slid, og den fortykkede mundingskant er også noget afslidt. Når godstykkelsen tages i betragtning, må sliddet på dette hængekar opfattes som væsentligt større end på det andet. Slidfordelingen

Fig. 2a. Bundpartiet af hængekar af bronze. Et kvartudsnit er optegnet. Mål: 2:3.

gen er dog stort set ens på de to kar, hvilket har sin årsag i en bestemt bæremåde.

Der er almindelig enighed om, at hængekarrene har været båret i bæltet (Neergård 1897, s. 86 f), og egentlig burde de derfor hedde bæltekar. Denne bæremåde forklarer både mundingskantens og øskernes slid. På fig. 1 kan det endog ses, hvordan karret har vendt: med slidhakket opad. Et tip om, hvor i

bæltet man bar hængekarret, giver en lille bronzefigur fra Itzehoe, hvor der over bagen ses et skålformet smykke båret i et bælte over snoreskøret (Brøndsted 1966 s. 224). Denne anbringelse virker troværdig, når man betænker, hvor korrekt smykker, dragt og håropsætning i øvrigt er gengivet på disse figurer. Den vil desuden vise sig at være fuldt logisk, når den ses i sammenhæng med bæltesmykkets bæremåde og funktion.

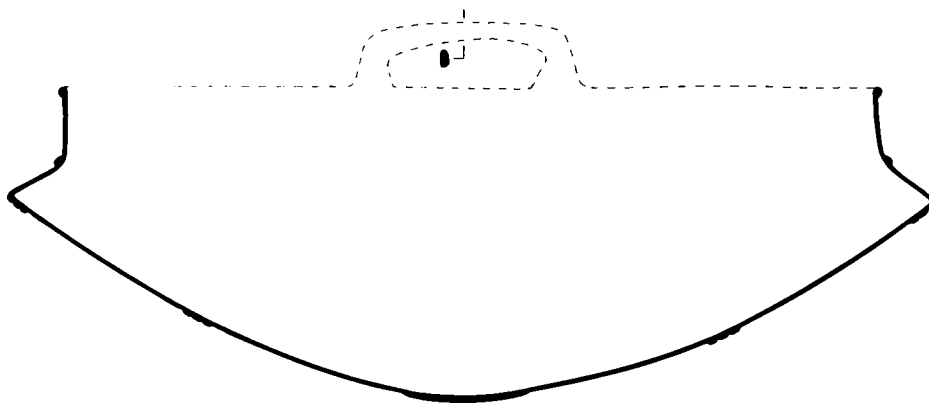
Dog forklarer denne bæremåde ikke bundens slid, der ellers er det mest påfaldende. Man kunne antage, at det fremkom ved at man jævnligt satte karret fra sig, eventuelt med trælåg over (Friis 1961, fig. 9), så det stod på bunden som et skrin. Det er imidlertid i æstetisk modstrid med den omhyggeligt udførte dekoration og i funktionel modstrid med bundens runde udformning med en knop i centrum. Sliddets fordeling peger også i en anden retning. Det er nemlig altid kraftigst omkring centrum, men breder sig derfra jævnt ned over hele bunden. En sådan fordeling kan kun forklares, hvis man forestiller sig, at der over karret har hængt et stykke stof. Det vil hele tiden berøre den fremspringende del af bunden, der derfor slides mest, men vil, når man bøjer sig, også berøre og slide den øvrige del af fladen p.gr.a. stof-

fets bøjelighed. Hvorledes man skal forestille sig dette stof båret, vil jeg senere vende tilbage til.

Bæltesmykket (fig. 3) har en velbevaret, glat og ukorroderet overflade med partiel, sort patina. Det er tragtformet med lige sider og er forsynet med øsken og modstående knop, der er støbt i ét med hele stykket (Baudou 1960, XXIII a). Antagelig har der oprindeligt siddet en nu afbrækket topplade ovenpå halsen. Diameteren er 7,1 cm og højden ca. 5,8 cm. Dekorationen, der er stærkt afslidt, består af 4-liniede buer, hvis spidser afsluttes af fire indpunslede koncentriske cirkler og af punktrækker, der til dels er vækslidt. Konturerne af to lister mellem tragt og hals er lige synlige, og mundingskantens fortykkelse er ikke blot nedslidt, men også vækslidt i et jævnt buet forløb på fig. 3's forside. Halsen eller toppen er afslidt, mest på fig. 3's højre side, og i stangen over knappen er der slidt en fure. Hele stykket er endvidere lidt skævt.

Dette slid indikerer ganske entydigt en anvendelse som bæltespænde. Bæltets ene ende har været fæstnet til øskenen, og der har været et hul til knappen i den anden. Når bæltet skulle spændes, greb man

Fig. 2b. Tværsnit af hængekarret fig. 2a.

med højre hånd om spændet og med den venstre om den frie bælteende, der herefter knappedes på. Sliddet er ganske naturligt størst der, hvor hånden dagligt har grebet om spændet, nemlig på højre side over øskenen, og når bæltet skulle spændes stramt, er det naturligt, at stykket efterhånden er blevet trukket lidt skævt, og at bæltet har slidt en fure i stangen. Man må heller ikke glemme, at det skulle holde bæltekarret, der sad bagpå, på plads. Bælte, bæltekar og bæltespænde udgør således i yngre bronzeal-

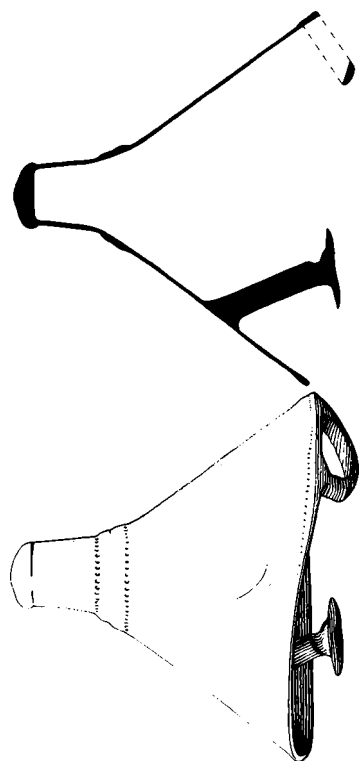

Fig. 3. Bæltessmykke af bronze set fra siden og i tværsnit. Mål 2:3.

der et særegent og selvstændigt dragtstykke, ligesom i ældre bronzealder (Broholm, Hald, 1939, s. 96), og som påvist af Neergård (1897 s. 88) er en del af bæltekarrene og bæltespænderne fremstillet parvist som bæltetsæt, så de både passede sammen i dimensioner og udsmykning. Den buede afslidning af den side af mundingskanten, der har vendt op mod brystet, fremkommer, når man sætter sig eller bøjer sig forover.

Det er imidlertid bemærkelsesværdigt, at stykkets totale overfladeslid langt overstiger, hvad daglig af- og påtagning må formodes at kunne have frembragt. Den del af overfladen, der ikke herved berøres, er nemlig også stærkt nedslidt, og det mest nedslidte parti er halsen og toppen. Som ved bæltekarrene kan dette totalslid kun forklares ved at antage, at der i lange perioder har hængt et stykke stof over spændet og gnedet vedvarende på det - et problem jeg som før nævnt vender tilbage til.

Halsringene (fig. 4-5). Bevaringstilstanden for fundets to halsringe er desværre meget uens. Fig. 5's oprindelige overflade er helt bortkorroderet. Korrosionen har flere steder været så kraftig, at den har reduceret vindingerne synligt og gjort ringlegemets tykkelse ujævn. Ringens nuværende overfladefarve er bronzegylden. Halsringen fig. 4 udviser derimod en helt intakt og velbevaret overflade, der kun bærer præg af det slid, som lang tids brug har afsat. Patinaen er, som på de øvrige stykker, sort.

Fig. 4 repræsenterer en karakteristisk periode V type, der er udbredt i hele Danmark (Baudou 1956, kort 4). Stykket er regelmæssigt cirkulært med en diameter på 18,1 cm. Ringkroppens største diameter er 0,7 cm og den mindste 0,5 cm. Vindingerne ligger 0,02 cm fra hinanden, er fladrunde og forløber mere lodret end skråt (nærmere 90° end 45°). De er antagelig støbte. Ringen har svære spidsovale endeplader, der afsluttes af oprullede spiraler med rundt tværsnit. Endepladernes tværsnit er trekantet, bagsi-

den er glat og uden støbesøm, mens forsiden er tagformet og delt i to felter, der randes af to indpunslede linier. Langs kanten skraverede trekanter.

Bæremåden for halsringe med ovale endeplader og spiraler blev allerede fastslået af Sophus Müller i 1890. Tidligere var de blevet opfattet som hårringe, men Müller kunne bl.a. ved at studere ringenes slid påvise, at de havde været båret som halsringe med endepladerne hvilende på nakken og spiralerne pegende opad. Denne bæremåde fremgår også ganske tydeligt af sliddets fordeling på fig. 4: Vindingerne på den del af ringens underside, der har hvilet på brystet, er noget udjævnede af slid, men på det tynde

stykke af ringen, der har hvilet på skuldrene og kravebenet, er de helt slidt væk. Også endepladernes underkant, der har hvilet på nakke - skulderpartiet, er afslidt tillige med ornamentikken, der dog er mest bortslidt i det nederste felt. Den kraftige afslidning af spiralernes overkant må være fremkommet ved, at de har gnedet mod nakken og baghovedet. Dette slidmønster genfindes med varierende intensitet på alle ringe af denne type, der har været brugt. Det er dog de færreste stykker, der er så slidte som Glerupringen. Kun endepladernes overfladeslid, der altid starter forneden, kan ikke alene tilskrives den særprægede bæremåde. Her må man ligesom ved bæltekarrene og det tragtformede bæltespænde sætte

Fig. 4. Halsring af bronze. Mål 2:3.

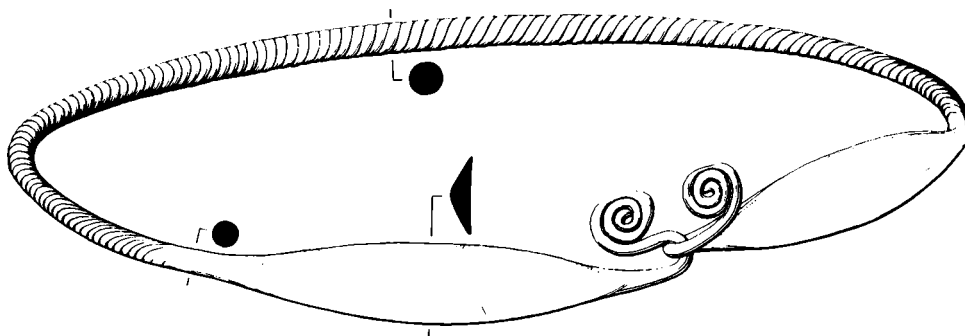
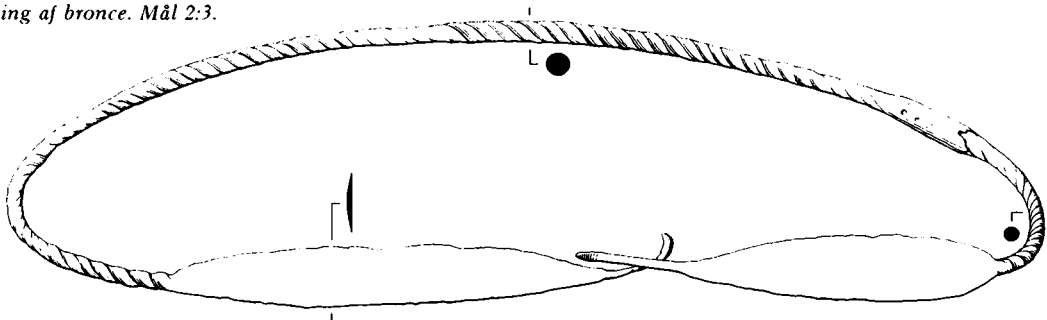

Fig. 5. Halsring af bronze. Mål 2:3.

sliddet i forbindelse med dragtmoden - evt. kombineret med hårmoden.

Når man skulle have ringen på, måtte den over hovedet. De ældste typer, der som Glerupstykket er næsten cirkelrunde, har antagelig kunnet åbnes lidt, men på tilsvarende lidt senere ringe øges diameteren og ringen gøres oval som fig. 5. for at tilpasse den til hovedets form. Ved at dreje ringen en kvart omgang glider den da let ned over hovedet.

Fig. 5 har en oval omkreds, diameteren er 19,5 x 16,5 cm. Ringkroppens største diameter er 0,45 cm og den mindste er 0,3 cm. Vindingerne er vredne og spidsrunde, med en afstand på 0,3 cm, og de forløber ret skråt (nærmere 45 ° end 90°). Stykket har været overbrudt i oldtiden, og bruddet er repareret ved hjælp af en påstøbt muffe. De tynde spidsovale endeplader er let rundede på forsiden og hakkede i kanterne. De har endt i oprullede spiraler, der er afbrudte i oldtiden. Det kan ikke afgøres, om der har været ornamentik på pladernes forside p.gr.a. korrosion.

Selv om det er umuligt at iagttage brugsspor på ringens overflade, tror jeg alligevel det kan fastslås, at den ikke er nær så slidt som den anden ring. Vindingerne kan nemlig erkendes ret tydeligt på undersiden, selvom overfladen er bortkorroderet. På fig. 4 var de helt vækslidte. Ringen er spinklere og dårligere udført end fig. 4, hvilket hurtigt har medført brud og reparationer, der tillige med korrosionen giver et falsk indtryk af nedslidthed.

Bøjlenålene (fig. 6-7). Bøjlenålene repræsenterer en almindelig vestsandinavisk periode V-type (Baudou 1960 XXIV B 2) med hvælvede plader, hvorpå der ligger to til tre båndformede figurer. Fig. 6 er 13,9 cm. lang, bredden over pladerne 5,6 x 6,6 cm. Pladernes kanter er tværskraverede, og i båndslынget er indhamret punktrækker. På bøjlen er der indpunslet langsgående linier, der afsluttes af smalle tværgående liniebånd. Pladernes underside er

dekoreret med dobbelte korslagte lister, der er ombøjede ved enderne.

Fig. 7 repræsenterer en tilsvarende bøjlenål: 13,9 cm lang, bredde over pladerne 5,6 x 6,5 cm. På pladernes kant findes en skiftevis højre- og venstrevendt tværskravering, og hvert båndslыng omslutter to cirkellister med midtknop. Bøjlen og undersidens dekoration svarer til fig. 6, blot mødes korsarmene i en cirkelliste med midtknop, og deres ombøjede spidser afsluttes med en knop.

De to bøjlenåles bevaringstilstand er ligesom halsringenes uens, idet det meste af fig. 7's oprindelige overflade er bortkorroderet, så stykket nu fremtræder med en bronzegylden, partielt blæret overflade, hvorimod den på fig. 6 er helt intakt, og partielt dækket af sort mosepatina. På fig. 7's højre kant ses endnu sporadiske, let ophøjede rester af den oprindelige overflade. Også bøjlen overflade er intakt.

Bøjlenålene er i form, størrelse og udførelse tilnærmelsesvis identiske, og de må antages at være lavet af den samme smed. Fig. 6 synes mest veludført. På undersiden ses det, at sammenstøbningen af bøjle og plader enten er udført i ét, eller også er bøjlen senere støbt ned i to huller i pladerne (Oldeberg 1933, fig. 185). Ved fig. 7 er sammenstøbningen tilsyneladende foregået mere traditionelt og har efterladt tydelige støbeklatter, hvor den venstre er ribbet.

De to stykker har kun været meget lidt brugte, da de kom i jorden. Der kan iagttages en ganske ubetydelig afslidning af bøjlen ornamentik, og på fig. 6 ses endvidere en afslidning på den højre plades overside af båndslынgets nedre afslutning. Det er frembragt af nålen, når den har hvilet mod den tap, der holder den på plads. Hvis nålen almindeligvis havde ligget ind til bøjlen fod, ville sliddet have været tilsvarende forskubbet på pladen. Nålen normale stilling, hvilende mod nåleholderen, indicerer, at bøjlenålen har været båret vandret med nålesiden

vendende opad. Praktiske forsøg viser, at båret sådan sidder den stabilt, hvorimod den i den omvendte position trækker tøjet nedad og tipper frem. Der er intet, hverken på denne eller andre bøjlenåle, der indikerer en lodret bæremåde. På tilsvarende bøjlenåle, der bærer stærkere præg af slid, kan man tydeligt se, at det er nåleholderen og ikke bøjlefæstet, der har været belastet og er blevet slidt, så den ved nogle ringe er brækket af og loddet på igen.

Spørgsmålet er dernæst; hvor har bøjlenålen siddet, og hvilken funktion har den haft? På slidte bøjlenåle af samme type som Glerupstykkerne er især bøjlen og pladernes overside afslidt - mindst på den halvdel af pladen, der vender ind mod bøjlen, hvilket må skyldes, at et stykke stof har dækket bøjlenålen. Det slider naturligt mest på bøjlen og pladerne,

især toppen og ydersiderne. En sådan slidfordeling kan mest sandsynligt forklares som resultat af en ganske bestemt anbringelse af bøjlenålen. I Grevensvængefundet ses på tegningen af en stående figur med hævet arm anbragt noget, der kunne ligne en bøjlenål, siddende på tværs over brystet (Djupe-dal, Broholm 1952, fig. 7-10). Da bøjlenålen i yngre bronzealder udelukkende er et kvindesmykke, har den altså skullet sidde midt på kvindens bryst - uden egentlig funktion, blot til pynt. En sådan fremskudt placering forklarer det ofte, kraftige slid på plader-

Fig. 6a. Bøjlenål af bronze set ovenfra. Mål 2:3.

Fig. 6b. Tværsnit af bøjlenålen fig. 6a.

Fig. 6c. Undersiden af bøjlenålen fig. 6a.

ne: det dækkende stof har sluttet relativt stramt til brystet, men derfra hængt løst ned.

Selv om fundets to bøjlenåle tilsyneladende hører sammen, skulle de have været båret af to forskellige personer. I modsat fald må man antage, at der har eksisteret flere bæremåder, således at bøjlenålene også kunne anvendes parvis. Identiske bøjlenålepar forekommer nemlig også i andre depotfund med kvindesager, bl.a. i Sjørup (DB III, M 190) og i Långbro (Oldeberg 1933 fig. 182-83). Der er også grund til at tro, at visse periode VI bøjlenåle p.gr.a. deres ned-

Fig. 7a. Bøjlenål af bronze set ovenfra. Mål 2:3.

Fig. 7b. Tværsnit af bøjlenålen fig. 7a.

Fig. 7c. Undersiden af bøjlenålen fig. 7a.

adbøjede plader (Oldeberg 1933 fig. 159) snarere har været båret over skulderen.

Der er vel egentlig ikke noget overraskende i, at bøjlenålen i yngre bronzealder blot har været til pynt. Den er jo netop udformet med henblik på at skulle ses, snarere end på at fungere. Med den korte bøjle har kun en lille del af nålen kunnet få hæfte, og den har faktisk kun lige kunnet holde bøjlenålen på plads, der p.gr.a. sin vægt har tynget stærkt i stoffet. Det er derfor næppe heller forkert, hvis man antager, at bøjlenåls overgang fra et brugsstykke for både mænd og kvinder i ældre bronzealder til et pyntestykke kun for kvinder i yngre bronzealder er skyld i den stigende frekvens af stangnåle i netop denne periode.

Ornamentikken på bagsiden af pladerne

repræsenterer et særligt problem, som er blevet sammenfattende diskuteret af Oldeberg (1933). Oprindeligt kan den have haft en praktisk funktion, bl.a. som forstærkning, men det står fast, at den komplicerede udsmykning på Glerupstykkerne hverken er praktisk eller støbetechnisk begrundet, tværtimod har den gjort støbningen mere kompliceret. En dekorativ effekt er også udelukket, og man må derfor regne med en form for symbolindhold. Men af hvilken art? På en del bøjlenåle består bagsidedekorationen af en hånd, hvor de fire fingre er samlede, mens tommelfingeren peger opad. Tilsvarende håndsymbolet findes på gravheller fra periode IV (Glob 1969 s. 85) og er identiske med håndstillingen på kultfigurerne fra Grevensvænge (Djupedal, Broholm 1952 fig. 7-10). Man må altså konkludere, at religiøs praksis og ornamental symbolik har haft et fælles betydningsindhold. Den ornamentale symbolik bør antagelig opfattes som en stiliseret og fragmenteret rest af de religiøse ceremonier. Dette gælder f.eks. også dyrehovederne på hængekarret fig. 1, som bl.a. har paralleller i kultfigurerne fra Fårdal (Glob 1961) og i anvendelsen af masker under religiøse ceremonier (Glob 1970 s. 115). Bagsideudsmykningen på Glerup-bøjlenålene danner derfor næppe nogen undtagelse fra denne regel. Motivet har sin oprindelse i helleristninger og bronzeristninger, der afbilder et skib med en dobbeltøkse anbragt midtskibs, hvor æggen peger opad. (Almgren 1927 fig. 12a-b). Dette motiv er i stiliseret form anvendt som udgangspunkt for kompositionen på fig. 6 c, der består af to skibe med kølen mod hinanden, og et opragende dobbeltsøksymbol midtskibs. Af fig. 7 c er det let at se, at kunstneren har hentet inspirationen til denne komposition fra afbildninger på importerede bronzekar, der viser et solhjul, hvorfra der i korsform udgår dobbeltliggende bånd, som er ombøjede i enderne og ender i et svane- eller andehoved. (Glob 1969, fig. 202). Motivet er blevet tolket som sejlende sol-

skibe. Hvorfor man netop anbragte disse rituelt-religiøse symboler bagpå pladerne, er et mere vanskeligt problem, og det er igen nødvendigt at ty til kultfigurerne fra Grevensvænge. Deres spærprægede håndstilling må opfattes som en fast religiøs gestus eller hilsen (jævnfør vore dages forskellige både sociale og religiøse håndstillinger: de kristnes foldede hænder, spejdernes V-tegn, Black Panthers knyttede hånd o.s.v.), som var forbeholdt officielle religiøse ceremonier. Når man afbildede dette tegn i anden (profan) sammenhæng, måtte det derfor skjules. Dets funktion bagpå bøjlenålene har mest sandsynligt været at forlænge virkningen af den beskyttende religiøse kraft, som var forbundet med denne gestus, ind i dagligdagen og overføre den til bæreren af smykket. Med denne parallel forklares antagelig også symbolernes funktion bagpå Glerupbøjlenålenes plader, hvis parvise sammenstilling kan have haft en forstærkende, additiv effekt. (Malmer 1970, s. 192).

Gennem en standardiseret, fællesnordisk symbolik har ornamentikken i yngre bronzealder tilsyneladende forbundet den højtidelige (og eksklusive?) udøvelse af religionen med den daglige tilværelse. Den har udgjort en symbolsk identitet for befolkningen og understreget og formidlet et religiøst tilhørsforhold til samfundet, eller en særlig klasse i samfundet.

De båndformede ringe (fig. 8-9). Fig. 8 består af et 5 cm bredt profileret bronzebånd med en diameter på 7 cm. Profileringen deler ringen i tre sektioner, hvor midtstykket er specielt udformet med trekantede gennembrydninger, der danner en zig-zag linie. Vandrette lister med skråt indstemplede S-figurer rander profileringen, der ophører ca. tre cm fra enderne. Båndet er på dette stykke glat og uornamenteret. Ved begge ender afsluttes ringen af to lodretløbende lister og et par trekantede gennembrydninger til sammensnøring.

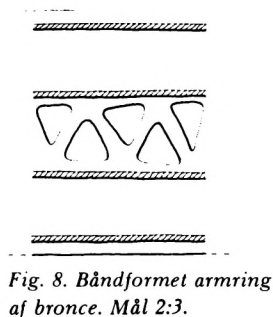

Fig. 8a. Lodret tværsnit af armringen fig. 8, samt en udsnitsregning af båndets ornamentik.

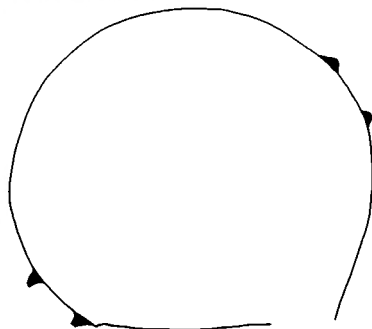

Fig. 8b. Vandret tværsnit af armringen fig. 8.

Stykket er oprindelig støbt uden gennembrydninger. Disse er alle mejslet ud, hvilket bl.a. ses af små hak i trekanternes hjørner, hvor mejslen har skåret for langt. Der kan også iagttages små hak og frempringende tappe i trekanternes sider, der er fremkommet, når smeden måtte anvende flere hammerlag til udmejslingen, hvad der nemt efterlader en lille tap - især hvis mejslen løftes og ikke sættes ned nøjagtig samme sted. Et par steder kan man endvidere iagttage fejlslag, hvor mejslen er smuttet og har efterladt et skævt hak. Tilsvarende iagttagelser kan gøres på andre ringe af samme type.

Øvrigt bærer ringens udseende stærkt præg af slid, tydeligst manifesteret i resterne af to afslidte øskener, hvori der engang har hængt en eller anden form for rasleringe eller klappreblik. En revne opstået i oldtiden er blevet repareret ved hjælp af to huller til sammenbinding.

Fig. 9 består af et 3,5 cm bredt profileret bronzebånd med en diameter på 6,3 cm. Profileringen, der forløber helt ud til båndets afslutning, deler ringen i to sektioner, der randes af tre uornamenterede vandrette lister. Båndets ene ende er antagelig afbrudt i oldtiden, idet ringen er noget sammenbøjet; diameteren har således oprindelig været ca. 7 cm som fig. 8. Den anden ende afsluttes af en lodret liste og en stor trekantet gennembrydning til sammensnøring. Ringen er ret tyndt støbt, og båndet er flere steder huller, hvad enten det nu er p.gr.a. støbefejl eller slid. To bronzeklatter er påsmeltet i rillerne på båndets inderside, antagelig i et forsøg på at reparere skaderne. Også på ydersiden er der påsmeltet en lille klump. Hele stykket bærer i øvrigt præg af langvarig brug: kanterne er tyndslidte, og to steder er der gået brud i dem. Endvidere er begge øskener overslidte.

Begge ringes oprindelige overflade er bortkorroderet, og på fig. 8 er der på indersiden kraftige spor efter en stiv stålborste. Fig. 9's overflade er gyl-

den og bronzemassen er tæt, her og der med aftryk som af græs eller plantedele. Fig. 8's overflade er mere mørk i farven og bronzen mere porøs. Denne forskel mellem ringene har sin årsag i smelteprocessen (Oldeberg 1943 s. 127 f.).

På trods af overfladekorrosionen står det alligevel klart, at begge ringe er slidt næsten identisk ned til noget nær det maksimalt mulige. De må derfor have været båret som par igennem tilsvarende lang tid. Spørgsmålet rejser sig dernæst, om denne type ringe har været båret som ankel-eller armringe. Dette er der forskellige meninger om. Sophus Müller kalder dem armringe (1891 nr. 398-99) og tilføjer: »Af Sliddet kan det ses, at Ringene sædvanligvis har været baarne saaledes, at den Kant, ved hvilken Hængesmykkerne vare anbragte vendte opad.« H.C. Broholm tolker dette anderledes og kalder dem arm- eller ankelringe (1953 nr. 188) »Ved de kanter, der må have vendt opad, eller på midten, findes ofte øskener, hvori hænger ringe eller rasleblæk. Sliddet, der altid findes ved øskens ene side, aldrig på midten (når øskenen vender vertikalt, min tilføjelse) tyder på, at disse ringe har været anvendt som ankelringe, idet de altid må have indtaget samme stilling«.

Glerupringene, der repræsenterer en vstdansk udgave af de båndformede ringe (Baudou 1960 XVIII B 2), kan på grund af deres korrosion ikke give yderligere oplysninger om bæremåden. Der er dog forskellige andre kendsgerninger, som kan give et fingerpeg. Diameteren på ringene i deres nuværende let åbne tilstand er 6,3 og 7 cm. Ved en sammensnøring har den kunnet formindskes en smule, og ved en udkrængning har den kunnet øges tilsvarende - hvor meget afhænger af forholdet mellem kobber og tin i legeringen.

Antager man, at ringene blev båret om anklen, har det største problem sandsynligvis været at få dem på. Det har kun kunnet ske ved, at man åbnede dem ligeså meget som diameteren på ankels smalleste

Fig. 9. Båndformet armring af bronze. Mål 2:3.

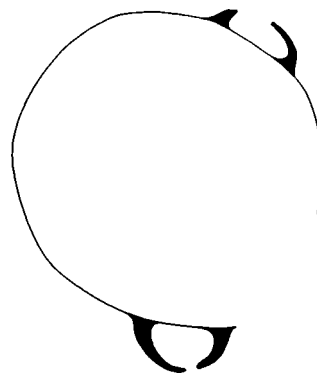

Fig. 9a. Vandret og lodret tværsnit af armringen fig. 9.

sted, tog dem på og lukkede dem om anklen igen.

Ved en voksen kvinde vil dette normalt ikke være under 4 - 6 cm. Hvis ringene skulle tages af og på dagligt, må det have været temmelig besværligt - om overhovedet muligt. Adskillige ringe er dog brækket i oldtiden, som om de netop var blevet voldsomt udkrænget (5). En anvendelse som armringe falder imidlertid af flere grunde mere naturlig. Ringenes diameter svarer til, hvad der er normalt for andre typer armringe og armspiraler. De har således ved en let udvidelse kunnet glide over hånden eller over håndleddet, der er smallere end anklen, og har dernæst kunnet snøres ind til armen, så de sad fast. Et par båndformede ringe efterligner da også i profile-ringen en armspiral med tagformet ryg (Broholm 1946 M 145), og flere af de meget høje ringe er lettere tragtformede som armspiralerne fig. 10 - 11 (f.eks.

Broholm 1946 M 205). Hvorvidt øskenernes slid vil kunne harmonere med denne bæremåde, kan kun afgøres ved at gå med en kopi i længere tid. Nu kan der endvidere på nogle ringe konstateres en afslidning af ydersiden af båndet, der kun lader sig forklare ved, at ringen har været i hyppig berøring med tøjet, d.v.s. at den har siddet på armen. Hvis man så i stedet antager, at den har siddet på overarmen, bringes slid og bæremåde i harmoni med hinanden.

Alt i alt finder jeg det mest sandsynligt, at ringe af den båndformede type fra periode V har været anvendt som armsmykker, båret enten på overarmen eller underarmen; men spørgsmålet kan næppe siges at være endelig afgjort.

Spiralringene (fig. 10-11). To ensdannede, typiske periode V spiralarmringe (Baudou 1960, XVII A2) bestående af et smalt bronzebånd med midtribbe. Ribben ligger visse steder forskudt i forhold til båndets midtlinie, hvilket antagelig skyldes støbnin-

Fig. 10-11. To ensdannede spiralarmringe af bronze. Mål 2:3.

gen. Ved enderne er båndet vredet en halv omgang, og spidserne er fladhamrede. Derefter er de blevet bøjet om, så de ligner fuglehoveder eller andenæb. Begge stykker har tolv vendinger, en diameter på ca. 6,2 cm ved den ene ende og 0,5 - 1 cm mindre ved den anden ende.

Ringene skulle som tidligere nævnt have været indstukne i hverandre. Det bekræftes af, at den sidste og andensidste vending i smalenden på begge stykker er blevet trykket ud af form, mens de lå i hængekarret.

Den oprindelige overflade er intakt på fig. 10, men lidt korroderet på fig. 11. På overfladen, der er partielt dækket af sort mospatina, kan der iagttages små fine furer eller revner i båndets længderetning.

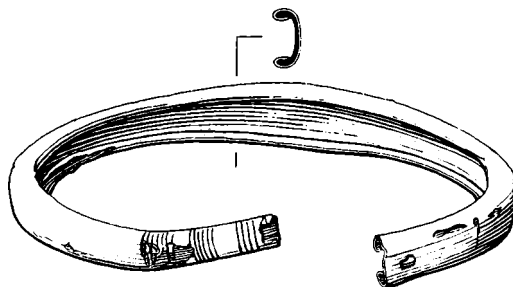
Det fremgår både af gravfund og af en lille bronzestatuette fra Itzehoe, at spiralarmringene har været båret på underarmen. Det fremgår dog også umiddelbart deraf, at begge ringe fig. 10-11 er lidt tragtformede, hvilket skyldes, at de har taget form efter armen, således at den smalle ende har vendt ned mod håndleddet. De to ringe har altså været i brug en vis tid, inden de kom i jorden. Endvidere er båndets over- og underkanter skrå, så båndet i snit ser ud som et parallellogram. Det kan evt. skyldes slid fremkommet på grund af den lille forskel, der er i diameter mellem hver vending, hvilket bevirker, at den bredere vending glider udenom den smallere, når armen holdes lodret, men det kan også være et tilsigtet resultat af støbning og efterbehandling. Generelt er sliddet på ringene dog svagt udviklet, og jeg tror ikke, de har været i brug i længere tid end de øvrige genstande i fundet, der også kun udviser et moderat slid. I modsat fald ville midtribben have været nedslidt p.gr.a. berøring med tøjet. Det skal dog indrømmes, at man netop ved spiralarmringene ikke tilnærmelsesvis kan graduere sliddet på samme sikre måde som ved de øvrige kvindesmykker, hvor man både kan studere sliddets intensitet horisontalt i for-

hold til fordelingen og vertikalt i forhold til graden af nedslidning.

Guldarmringen (fig. 12) er en periode V type (Baudou 1960 XIX E), der er udbredt i depoter og grave i Nordjylland, på Fyn og i Nordvestsjælland. Ringen består af et C-formet bronzebånd, der bliver smallere mod enderne. Det er belagt med tyndt guldblik, der er bøjet om bronzens kant, og ved den ene ende er der i guldblikket indridset tre liniebundter. Den tilsvarende anden ende er brudt af i oldtiden, og man har lavet en rund gennemboring, antagelig i et forsøg på at reparere bruddet. Ringen er derfor ligesom fig. 9 uregelmæssig cirkulær med en diameter på 5,8 x 6,5 cm, der nok oprindeligt har været ca. 7 cm. Guldets overflade udviser pletvis sort mosepatina.

Guldbelægningen og bronzen er flere steder gennembrudt. Ved de to huller på ydersiden mellem liniebundterne viser den bagvedliggende bronze nye, rødlige brudflader, hvorimod guldets på ringens indersidekanter tre steder er slidt igennem på et 1 cm. langt stykke. De to steder skyldes det med sikkerhed slid i oldtiden. Alt i alt et gammelt, nedslidt og repareret smykke.

Fig. 12. Armring af bronze, belagt med guldblik. Mål 1:1.

Fundets art og dets tolkning

Det er normalt at man ved fremlæggelsen af et nyt fund bringer et referat af tidligere forskeres synspunkter og derefter søger at placere fundet i relation hertil. Netop i forbindelse med depotfundene er der imidlertid fremsat så mange divergerende tolkninger - og gjort så få systematiske studier - at det næppe tjener noget formål at referere dem udførligt i en kort artikel som denne (se Stjernquist 1962-63). Sammenfattende kan man sige, at der siden forskningens barndom har gjort sig to vidt forskellige synspunkter gældende: 1) Ifølge det ene er depoterne bortgemte værdier, beregnet på senere optagning. Årsagerne til deres nedlæggelse skulle derfor være fuldstændig individuelle og forskelligartede: »Regler finder vi kun over for Nedlægningernes Art og Bestanddele« (Pedersen 1890 s. 252). 2) Siden Worsaae har de fleste forskere imidlertid tilsluttet sig den tolkning, at depoterne er »nedlagte ifølge gennemgående upåtvingelige religiøse Skikke« (Worsaae 1866, s. 322) og derfor ikke beregnet på senere optagning.

Skal man tage stilling til disse to meget generelle påstande, er det nødvendigt at undersøge, hvilke historiske udsagnsmuligheder et depot rummer: 1) Hvem repræsenterer de nedlagte genstande? 2) Hvad repræsenterer de? 3) Hvem har nedlagt dem - eventuelt hvorledes? 4) Hvorfor?

Disse fire spørgsmål refererer til forskellige historiske situationer. De bør derfor undersøges enkeltvis og først senere føjes sammen til en eventuel helhed. For at svare på 1 og 2 vil jeg i et særskilt kapitel analysere Glerupdepotets sammensætning og sammenligne det med andre fund med henblik på at konstatere, om der findes regler for nedlægningernes art og bestanddele, som Pedersen antog. Derefter vil jeg søge svarene på 3 og 4 i et kapitel om fundomstændighederne, og her er det Worsaaes hypotese, der må holde for. Til slut vil det så vise sig, hvor-

vidt resultaterne er modstridende, eller om de mod forventning kan føjes sammen til en helhed.

Fundets sammensætning. Ved overgangen fra ældre til yngre bronzealder øges depotfundenes antal og righoldighed, samtidig med at gravenes udstyr reduceres og standardiseres. Kun mandsgrave kan herefter med sikkerhed påvises. Glerupdepotet er repræsentant for en særlig gruppe depotfund fra periode IV og V, som næsten udelukkende indeholder kvindesmykker. Gruppen består af ca. 217 fund og udgør størsteparten af de ialt 245 depotfund fra dette tidsrum (ekskl. lur- og guldfundene). Bortset fra et mindre antal fund, repræsenteret ved Fangel Torp og Magleby Nørrekær (Broholm 1946, M 163 og M 129), indeholder disse smykkedepoter næsten udelukkende hele genstande, hvor eventuelle brud altid er nye. De består endvidere ofte af ensartede og sammenhørende smyksesæt, f.eks. bæltekar - bæltespænde, armringe eller halsringe, men der forekommer også mere sammensatte fund med både gamle, slidte og nye, ubrugte stykker imellem hinanden. Med fremlæggelsen af Glerupdepotet har jeg valgt at kigge lidt nærmere på et sådant »blandet« fund, for at se om blandingen er vilkårlig, eller om den eventuelt består af flere kvinders smyksesæt (Spørgsmål 1) - en tankegang som tidligere Brøndsted har givet udtryk for (1966 s. 201). I tillæg hertil vil jeg undersøge, hvad smykkerne eventuelt repræsenterer (spørgsmål 2).

1) Det blev ved beskrivelsen påvist, at der eksisterede faste bæremåder for smykkerne. Hvis vi forudsætter, at der til bæremåden også har knyttet sig en fast brugsskik, og at smykkerne er nedlagt umiddelbart efter, at brugen ophørte, så betyder dette, at de kraftigst slidte stykker har været i brug i et længere tidsrum end de svagere slidte - med andre ord: slidintensiteten fungerer som relativ tidsangiver.

For at udnytte dette forsvarligt, må man imidlertid kunne jævnføre slidniveauet mellem de forskel-

lige smykketyper, og det kan gøres ved at graduere sliddet for hver enkelt type indenfor en tretrins skala (5). Hvis denne inddeling overføres på Glerupdepotet, kan de båndformede armringe (fig. 8-9), det tragtformede bæltespænde (fig. 3), den ene halsring (fig. 4), og antagelig guldarmbåndet (fig. 12) samles i en gruppe, der udviser et svært (maximalt) slid. Bæltekarret (fig. 2) falder i mellemgruppen, og bøjlenålene (fig. 6-7), armspiralerne (fig. 10-11), bæltekarret (fig. 1) og antagelig halsringen (fig. 5) tilhører gruppen med kun svagt udviklet slid. Da bæltekarret (fig. 2) som tidligere påvist har været båret sammen med bæltespændet (fig. 3), bliver resultatet, at fundet kan deles op i en gruppe med kraftigt slidte smykker og en gruppe med svagere slidte smykker, der på grundlag af de hævdede præmisser må opfattes som to adskilte fundenheder: en ældre og en yngre (6).

Ved beskrivelsen af smykkerne fremgik det også, at den parvise tilstedeværelse af armspiralerne og de båndformede armringe ikke var tilfældig, men skyldtes, at de havde været båret sammen, hvilket sås af, at de parvist var lige slidte og havde samme oprindelige diameter. Også bæltekarret og bæltespændet udgjorde en funktionsenhed. Det er endvidere klart ud fra bæremåden, at de to bæltekar, de to halsringe og antagelig de to bøjlenåle ikke kan have været båret sammen. De båndformede armringe og guldarmbåndet har sandsynligvis også været båret af en anden kvinde end den som bar armspiralerne, idet der er en forskel i diameter mellem disse smykkepar på ca. 1 cm - regnet ud fra armspiralerens største diameter. Heraf følger en naturlig opdeling af smykkerne i to funktionsgrupper, der hver repræsenterer et smykesæt for en person. Ses der bort fra de to bøjlenåle, hvis bæremåde ikke er entydigt klarlagt, falder den funktionelle inddeling sammen med den kronologiske.

Alt tyder således på, at de to udskilte smykkegrup-

per bør opfattes som to selvstændige smykesæt, der antagelig har været båret af to forskellige kvinder: en ældre og en yngre - meget skønsmæssigt beregnet ud fra forskellen i smykkernes brugstid (7).

Jeg vil dernæst undersøge, om der findes regelmæssigheder i de øvrige depoters sammensætning, der kan underbygge opdelingen af Glerupdepotet i to smykesæt. Betragtes disse enkeltvis, kan de hver for sig parallelliseres med en lang række smykkepoter, der kun indeholder én kvindes udstyr centreret omkring bæltekar-bæltespænde, ialt 44 fund. De udgør en regelmæssigt tilbagevendende ét-sæts depotfundtype, som Glerup tillige med 12 andre smykkepoter repræsenterer en to-til tre-sæts variant af; i flere af de jyske to-sæts depoter findes der således to par identiske spiraltrådsarmringe med en forskel i diameteren, der varierer fra 2-5 cm, svarende til de to bærerers forskellige armtykkelse. Ialt kendes der 67 smykesæt med bælteudstyr fra periode V i Danmark, hvoraf det i 12 tilfælde med sikkerhed kan siges, at bæltekar og bæltesmykke er fremstillet af den samme håndværker som et sæt. Tilstedeværelsen af denne depotfundtype underbygger opdelingen af Glerupdepotet i to smykesæt og sandsynliggør, at kombinationer med bæltekar-bæltespænde er udtryk for en almindelig udbredt smykeskik.

For at illustrere dette yderligere har jeg på fig. 13 afsat alle periode V depoter i Danmark (ekskl. votivfundene: lur, skjolde og hjelme). Smykkepoterne med bæltekar - bæltespænde, eller blot bæltekar, er afsat med en særlig signatur. (Indbefatter ikke depoter af Magleby Nørrekær-Fangel Torp typen). Heraf fremgår det at denne kombinationsgruppe ikke er udtryk for et regionalt særpræg i smykke-moden og heller ikke for en særlig regional skik, der fordrede, at man nedlagde bæltesmykker. Fundgruppen er jævnt fordelt indenfor depotfundenes totale udbredelsesområde i Danmark.

Hvis man dernæst sammenligner kortet over de-

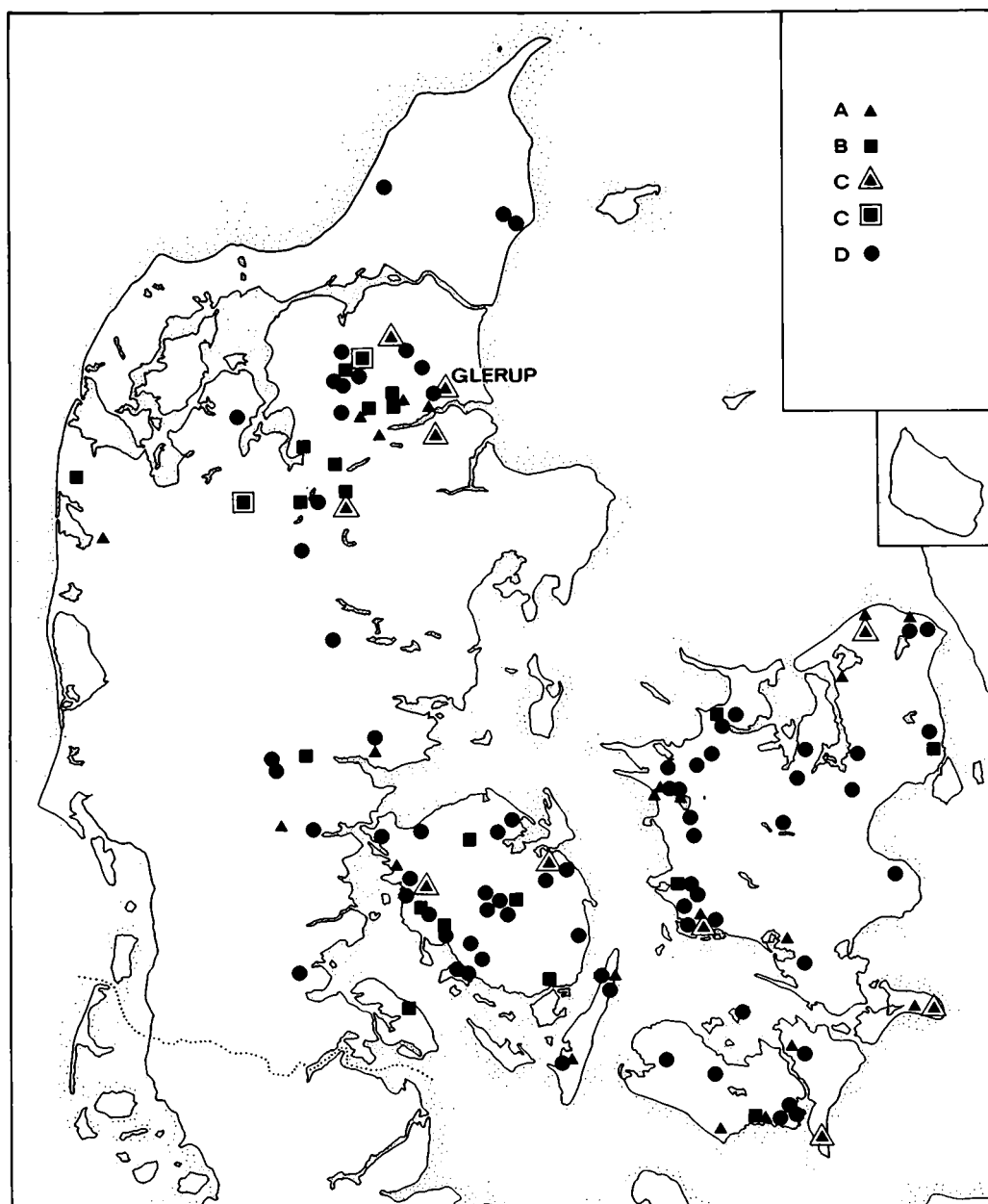

Fig. 13. Udbredelseskort over alle depotsfund fra periode V. A: En-sæts depoter med bæltekar-bæltespænde - B: En-sæts depoter med bæltekar - C: To og tre-sæts depoter med enten bæltekar-bæltespænde eller bæltekar - D: Øvrige depoter.

potfundenes udbredelse med et kort over gravfund i yngre bronzealder (Broholm 1933, kort C og D), fremgår det, at hverken depotfundene som helhed, eller den særlige gruppe med bælteudstyr, er afvigende eller regional i forhold hertil - og det vil sige i forhold til bebyggelsen i yngre bronzealder, hvad der stemmer overens med det mere nuancerede og veldokumenterede billede, man har af forholdet mellem bebyggelse og depotfund indenfor mindre afgrænsede områder (J. Jensen 1967 s. 135, H. Thrane 1971, fig. 14).

Det synes således dokumenteret, at en almindelig udbredt, landsdækkende smykkeskik binder denne fundgruppe sammen. Spørgsmålet er så blot, om der ligger andet og mere end modens tilfældige forskrifter bag?

2) Af den forklaring, der blev givet på Glerupdepotets sammensætning kan man udlede, at det ikke har været skik og brug at skille sig af med sine mest personlige smykker. De fulgte tværtimod ejeren gennem det meste af livet - eller til de var slidt op. I modsat fald kunne man jo blot have smeltet dem om og udskiftet dem, så snart de begyndte at blive lidt gamle og slidte, hvilket relativt let lod sig gøre. At man imidlertid ikke gjorde det, kan for mig at se kun forklares ved, at smykkerne spillede en vigtig personlig og social rolle - var en slags social identifikation af bæreren. At denne forklaring ikke er grebet helt ved siden af, viser den kendsgerning, at kombinationstypen med bæltekar/bæltespænde kan følges tilbage til periode III, hvor den er regelmæssigt forekommende både i grave og depoter (Neergård 1897 s. 87). Denne overensstemmelse mellem gravenes og depotfundenes indhold og kombination af kvindesmykker med bæltedåser må skyldes, at smykkerne udgjorde et sammenhørende sæt, hvis sociale betydning var overordnet den religiøse forskel i nedlæggelsesskikken. Denne understregning af smykkekombinationens uafhængighed af ned-

læggelsesskikken kan antagelig forklares ved, at den var et ubrydeligt materielt symbol på bærerens sociale status. Som et eksempel herpå kan nævnes en undersøgelse af den ældre bronzealders grave i Lüneburgerområdet, hvor det er lykkedes at påvise en regelmæssig forskel i gravudstyret mellem unge (antagelig ugifte) kvinder og ældre (antagelig gifte) kvinder. De første gik kun med arm- og ankelringe, men de sidste fik også hjulnåle og bøjlenåle (Laux 1971, s. 153 ff).

Den kombinationstype, der er dokumenteret på fig. 13, repræsenterer derfor antagelig en særlig samfundsgruppe, hvis sociale status primært defineredes af bæltesmykkerne; og den har været veletableret, med en lang tradition bag sig i bronzealderens samfund (8). Hvilken status denne gruppe har haft, er det straks vanskeligere at sige noget om, fordi det ville kræve en analyse af de øvrige smykkedepoters sammensætning, hvor andre kombinationer centreret omkring armsmykker og halssmykker kan påvises. Normalt indgår de også i depoterne med bæltesmykker som i Glerup, hvilket måske kan give et fingerpeg om denne samfundsgruppes sociale status: af de 67 smykesæt med bæltesmykker, der er repræsenteret på fig. 13, forekommer armsmykker i de 10, halssmykker i de 16, arm og halssmykker i de 28, og i 13 tilfælde foreligger bæltesmykker alene eller i kombination med andre genstandsformer; kun bøjlenålen er næsten fast inventar i alle fundene. Denne depotfundtype er således den rigest udstyrede blandt smykkedepoterne, hvilket også ses af, at den rummer sjældne statussymboler som hovedbånd af bronzeblik og hesteudstyr. Øjensynlig er det den yngre bronzealders overklasse, vi her konfronteres med - eventuelt dens gifte kvinder, og i så fald kunne Glerupdepotets to smykesæt tolkes som vidnesbyrd om flerkoneri i bronzealderen.

Fundomstændigheder. Lad os dernæst undersøge om fundomstændighederne kan ændre, modificere

eller udbygge denne foreløbige forklaring af fundets sammensætning.

3: Fundomstændighederne afviger tilsyneladende på et væsentligt punkt fra en række tilsvarende depoter (fig. 13), nemlig ved at der sammen med oldsagerne blev fundet marvspaltede dyreknogler. Den eneste publicerede parallel er Budsene (Nordman 1920), men rester af knogler findes dog i forbindelse med flere andre depotfund (9), hvilket lader formode, at det har været mere almindeligt end de få vidnesbyrd, der er afgivet herom på grund af heldige bevaringsforhold, antyder.

Forekomsten af dyreknoglerne er vigtig for forståelsen og tolkningen af fundet. Eksempelvis ville det være meningsløst at nedlægge knogler, hvis depotet blot var et midlertidigt hengemt forråd af værdigenstande eller et skrotlager. Nedlæggelsen kan næppe heller have været en enkeltpersons tilfældige handling. Langt snarere har der været tale om en officiel ceremoni - udført af en familie, en bestemt samfundsgruppe eller lignende - der blev ledsaget af et måltid, hvoraf resterne blev lagt ned omkring genstandene, akkurat som det af og til skete i forbindelse med begravelsesritualerne (Bendixen 1953). I så fald nødsages man til at antage, at der har ligget en almindelig udbredt, institutionaliseret praksis bag nedlæggelserne med bæltesmykker. Dette kommer ligeledes til udtryk i den særlige måde, det har været foreskrevet at nedpakke smykkerne på, sådan at to bæltekar eller et bæltekar og et bæltespænde altid omslutter de eventuelle øvrige smykker undtagen halsringen, der ligger udenom. Denne regel gælder for næsten alle depoterne med bælteudstyr på fig. 13, hvadenten de er gemt væk under flad mark eller i en mose.

De vidnesbyrd, Glerupdepotet har afgivet om de forhistoriske omstændigheder ved nedlæggelsen, synes således at afspejle elementer af en ensartet og almindelig udbredt nedlæggelsesritus.

4: Hvis nedlæggelsen af smykkerne i Glerupdepotet som foreslået er sket i forbindelse med en officiel handling, må der naturligvis have ligget et veldefineret socialt eller religiøst motiv bag.

a. Ved en *offerhandling* kan to muligheder tænkes: 1) At de to kvinder selv var blevet udvalgt og ofret, hvorefter deres ejendele blev skænket guderne ved en lille højtidelighed. 2) At kun genstandene udgør ofret. Ved en officiel ofring kunne man forvente, at flere end to af landsbyens kvinder havde bidraget med deres smykker, sådan som det er tilfældet ved fund som Fjellerup (Broholm 1946 M 225) og Smederup (Vebæk 1945) fra periode VI.

b. Depotet kan også opfattes som *gravgoods*, henlagt ved en særlig ceremoni i forbindelse med begravelsesritualerne - d.v.s. en omformning af den ældre bronzealders gravudstyrsidé i forbindelse med ligbrændingens indførelse, hvorefter der ikke længere var plads til alle smykkerne i urnen (H.J. Hundt 1955).

c. *Potlach* er en betegnelse for tilsyneladende meningsløse ødelæggelser eller bortgivning af værdifulde ejendele med det formål at demonstrere ens sociale og økonomiske status. Det er en almindelig udbredt skik, som kendtes i sin mest groteske form hos Nordvestkystindianerne (Birket-Smith 1967, bd. 2, s. 208).

Jeg vil ikke her gå ind i en diskussion om, hvilket af de tre motiver der er det mest sandsynlige, men nøjes med at give et par fingerpeg. Forekomsten af korn i nogle af depoterne (Broholm 1946, M 151, M 190) tyder på, at et offermotiv har ligget bag disse nedlæggelser, der da sikkert bør opfattes som frugtbarhedsofre. Smykkekombinationens lighed med gravfundene i periode III - et enkelt kendes fra periode V (J. Röschmann 1963 abb. 96-97) - taler dog snarere for at opfatte denne depotfundtype som *gravgoods*, ligeledes den relativt hyppige nedlæggelse af genstande i urner, omkransninger af stensætning

ger m.v. Endelig giver potlatchmotivet en meningsfuld social forklaring på den massive »destruktion« af materielle statussymboler, som depoterne er udtryk for. Disse tre motiver udelukker ikke nødvendigvis hinanden, men hvilket af dem der bør have præference, kan kun afgøres ved at analysere hele fundmaterialet fra mark og mose og sætte det i relation til en generel teori om bronzealderens samfundssystem, hvad der ligger udenfor denne artikels rammer.

Hvis vi til slut forsøger at sammenfatte resultaterne af dette kapitel, så lyder løsningen af fundets rebus i korthed sådan:

- 1) Glerupdepotet repræsenterer to kvinders personlige smyksesæt.
- 2) De er udtryk for en bestemt social status.
3. Genstandene er nedlagt ved en officiel ceremoni:
- 4) Som offer, gravgods eller af prestigegrunde.

Vi kan altså konstatere, at hverken tolkningen af fundomstændighederne eller fremlæggelsen af de mulige motiver bag nedlæggelsen strider imod forklaringen af fundets sammensætning. Tværtimod forstærkes indtrykket af, at den fundgruppe, som Glerupdepotet tilhører, er en del af en veldefineret social og religiøs samfundsorden, der formodentlig kommer til udtryk i hele gruppen af fund fra mark og mose - inklusive enkeltfundene (J. Jensen 1972). Den ceremoni, ved hvilken man nedlagde de to kvinders smykker, må altså opfattes som en samfundsnødvendig og fuldt logisk handling, der skulle bidrage til at opretholde orden og lovmæssighed i tilværelsen ved at tilvejebringe en overensstemmelse mellem den sociale verden (smykkernes status) og den religiøse verden (nedlæggelsesceremonien). Depotfundene adskiller sig derved ikke i princippet fra gravfundene; de repræsenterer et andet aspekt af den fælles forestillingsverden, der har udgjort bronzealderens religiøse overbygning. Det ses bl.a. af, at

der består et regelmæssigt og komplementært forhold mellem disse to fundkategorier (Neergård 1897 s. 85 Kr. Kristiansen 1972 fig. 1 og 2).

Det er således den samfundsmæssige nødvendighed og ikke historiske tilfældigheder, der er årsagen til nedlæggelsen af flertallet af depoterne i yngre bronzealder, og de bliver herved en væsentlig kilde til viden om samfundets opbygning i bronzealderen.

Kvindens dragtsæt i bronzealderen

Under gennemgangen af de enkelte smykkeformer i Glerupdepotet har det for hvert enkelt stykke været muligt at fastslå eller sandsynliggøre bæremåden ved at iagttage det slid, den har påført stykket. Der blev imidlertid en række løse ender tilbage, tilstedeværelsen af slid, som krævede en yderligere forklaring, og den kan, som det allerede er blevet antydnet tidligere i artiklen, kun gives ved at sætte smykseskikken i relation til dragtmoden. Den tilbagevendende og ensartede slidfordeling, der kan konstateres på den yngre bronzealders kvindesmykker (10), er således ikke blot udtryk for, at der eksisterede faste bæremåder for de enkelte smykketyper, men også for at der anvendtes en ganske bestemt dragt hertil. På det grundlag vil jeg i det følgende forsøge at lave en nydefinition og en nyrekonstruktion af kvindens dragtsæt i bronzealderen.

Sliddet på smykkerne viste, at bæltekar, bæltespænde, bøjlenål og halsring har været dækket af et stykke stof. Hvis man sammenholder disse kendsgerninger med smykkernes bæremåde og anbringelse, så kan det fastslås, at der må være tale om et sammenhængende dragtstykke, som dækkede bæreren forpå og bagpå, fra halsen og til et stykke ned under bæltet. Det har hængt relativt løst over bæltet, hvor det normalt berørte bæltekarrets top, og kun de indadvælvende sider, når bæreren bøjede sig. Også forpå var toppen af bæltespændet mest udsat for berø-

ring. Over brystet har dragtstykket hvilet jævnt og normalt slidt ensartet på hele bøjlenålen. Ved nakken har det især gnedet mod endepladernes nedre del, og her har det sikkert været afsluttet. Overfladesliddet på de båndformede armringe, som antagelig har været båret på overarmen, kan både skyldes, at de har gnedet mod blusen, og at de har været dækket af dragten; så om armene var tildækkede får stå hen. Hvor lang denne dragt har været kan ikke siges, men knæ eller ankellang er nok det mest sandsynlige, når man betænker, at den fungerede som et slags overstykke, man kunne tage på uden på den sædvanlige dragt, der inkluderede smykkerne. Dens funktion har derfor udelukkende været at varme og beskytte, når det var påkrævet. Heraf følger, at kvindens dragtsæt i yngre bronzealder har bestået af tre elementer: 1) en Egtveddragt (se nedenfor), bestående af snoreskørt og bluse, 2) et smykkesæt, der kunne variere efter alder og status, 3) og nårsomhelst vejret eller årstiden gjorde denne påklædning for kølig, suppleredes den med et tilhørende overstykke båret som en heldragt, på samme måde som manden hyllede sig i kappen. Disse tre elementer definerer i forening kvindens dragtsæt i yngre bronzealder.

Det kunne nu være interessant at undersøge, om det med udgangspunkt i denne nydefinition af kvindens dragtsæt skulle være muligt at komme en rekonstruktion af overstykkets udseende og bæremåde nærmere, end smykkernes slid gør det muligt. Det kan først og fremmest ske ved at inddrage de bevarede tekstiler fra den ældre bronzealder, men en vis hjælp kan også hentes ved at drage sammenligninger med kulturhistorisk beslægtede områder i Europa. To betingelser må imidlertid være opfyldt for at en sådan rekonstruktion kan foretages. Det må for det første antages, at dragtmoden har været uændret bronzealderen igennem, sådan at de bevarede tekstiler fra ældre bronzealder også kan bruges som udgangspunkt for en rekonstruktion af den

yngre bronzealders dragtsæt. Det er jo et generelt fænomen, at klædedragten i primitive samfund er konservativ (Birket-Smith 1967, bd. 2, s. 7-31), mens moden i stedet ofte afspejles i smykker, der efter et nutidsmenneskes opfattelse er helt dagligdags brugsting som nåle, sikkerhedsnåle, bæltespænder m.v. På den måde har en modeændring blot krævet, at en enkelt smed ændrede sin støbform, hvorimod en ny dragtmode kunne nødvendiggøre nye arbejdsredskaber og en omlægning af arbejdsgangen for mange mennesker. Vi har da også belæg for, at den ældre bronzealders dragtskik fortsatte uændret igennem yngre bronzealder; snoreskørtet på bronzestatuetterne fra periode IV og V (Hald, Broholm 1940 fig. 192-95) og Huldremosefundene, der viser, at det store cylinderformede klædningsstykke, kendt fra Borum Eshøj og Skrydstrupfundene, endnu har været i brug i jernalderen (Hald 1950, s. 390 f.).

I forlængelse heraf må det endvidere antages, at der ikke har eksisteret andre dragtformer end dem vi kender, således at de bevarede tekstiler kan formodes at repræsentere den dagligdags dragtmode i bronzealderen, som smykkerne blev båret sammen med. De mange egekistefund med vidnesbyrd om snoreskørtets almindelige anvendelse synes at kunne sandsynliggøre dette (Broholm, Hald 1940, fig. 189). De viser endvidere, at dragt og smykker var et uadskilleligt udtryk for en fast og varig social status, som man ikke kun skilte med ved festlige lejligheder, men som var et så integreret udtryk for samfundets organisation, at den end ikke kunne ophæves ved døden - sådan som det sker i dag. Den døde blev derfor så vidt mulig medgivet og iklædt dagliglivets dragtsæt. På den måde forenedes religiøs praksis og socialøkonomisk status i et fælles udtryk for samfundets organisation.

Det er på den anden side sikkert, at der har eksisteret særlige rituelle dragter eller dragttilbehør i form af dyremasker (Glob 1970, s. 115), eventuelt med

tilhørende overtræksstykker af dyrehud. (Se f.eks. afbildningerne af øksebæreren fra Grevensvængefundet med nedhængende snipper for og bag, hvor kun ører og ansigtsparti er frit). Men disse ting opfatter jeg som rituelt ekstraudstyr til dragten, der tillige med lur, hjelme, processionsøkser og bronzeskjolde kun blev brugt ved religiøse ceremonier, hvorimod smykkerne er sociale symboler, og derfor blev båret til daglig - hvad deres slid er det bedste udtryk for. Som nævnt formidlede ornamentikken en daglig, symbolsk kontakt mellem disse to sfærer.

Hvis præmisserne som hævdet er opfyldte, skulle det nu være muligt at finde en bæremåde for et af de bevarede dragtstykker, der harmonerer med smykkernes slidfordeling, og det eneste klædningsstykke, der her kan komme i betragtning, er det store, cylinderformede stykke, kendt fra Borum Eshøj og Skrydstrup (Broholm, Hald 1940 fig. 83 og 134). Når dets funktion og bæremåde ikke tidligere har kunnet fastslås med sikkerhed, skyldes det, at man ikke har betragtet smykkerne som et led i dragtmoden. For eksempel mener både Broholm (1938 s. 36) og Glob (1970 s. 55), at kun nye egekestefund kan bringe en endelig afgørelse på dette problem. De foreligger imidlertid ikke, og ville næppe heller kunne kaste nyt lys over bæremåden (se note 11). Smykkernes bæremåde og slidfordeling er således de eneste empiriske kendsgerninger, som kan bevise, at dette tøjstykke må have været båret som en heldragt og mest sandsynligt hæftet sammen over skuldrene med to nåle som en græsk peplos (11). Ganske vist er en lignende hypotese tidligere fremsat både af Nørlund (1941) og I.H. Almgren (1949), bl.a. ud fra den betragtning, at en sådan dragt er den eneste, der giver en funktionel udnyttelse af det store tøjstykke, i modsætning til tidligere tolkningsforsøg (fig. 14); for tøj var kostbart i bronzealderen, som det for nylig er blevet påvist (Karen-Hanne Nielsen, 1972). Endvidere har flere forskere, senest Piggot (1965 s.

Fig. 14. Kopi af rekonstruktion af Skrydstrupdragten udført af Margrethe Hald 1939. Model Elise Thorvildsen.

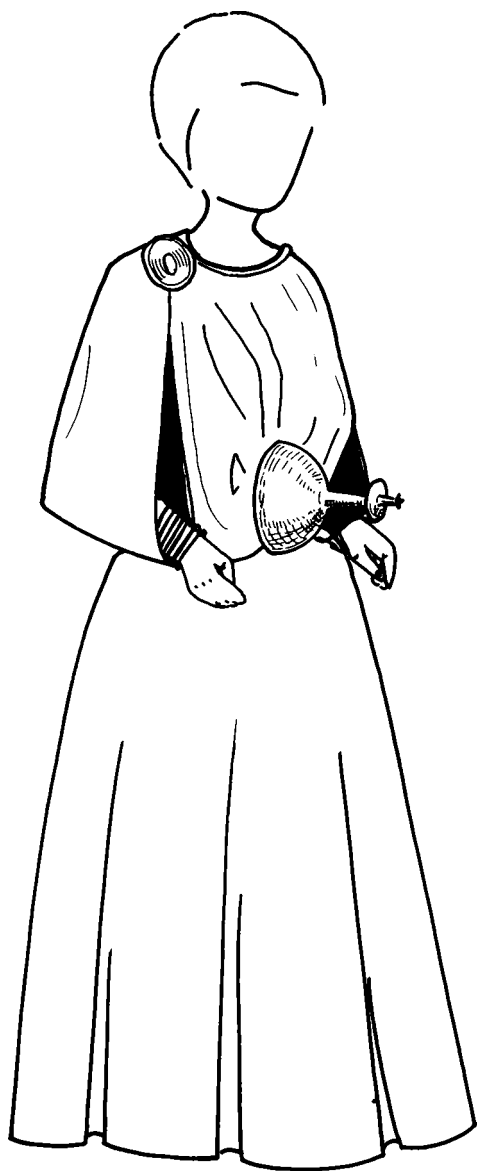

Fig. 15. Inga-H. Almgrens dragtrekonstruktion, afbildet efter Elisabeth Munksgård: *Oldtidsdragter* fig. 52. Nationalmuseet 1974. Tegnet af Kirsten Malling.

105), peget på, at peplosen har været anvendt fra bronzealderens begyndelse i Orienten og Grækenland og derfra spredt sig til Europa, hvor f.eks. kvindens standardudstyr i Højgravkulturens grave altid er to nåle placeret ved hver skulder (eksempelvis Broholm 1939 fig. 89, Feustel 1958 Taf. IX). De kulturhistoriske forudsætninger for peplosens tilstedeværelse i Norden i bronzealderen er således vel-dokumenterede og falder helt i tråd med det lag af sydeuropæiske kulturimpulser, der iøvrigt indgår i udviklingen af den nordiske bronzealder: spiral-ornamentik, klapstole, stridsvogne, dobbeltøkse-symbolik m.v.

Imidlertid er der én alvorlig fejl ved Almgrens rekonstruktionsforsøg (fig. 15): smykkernes placering udenpå tøjet. Herved får peplosen karakter af en selvstændig dragt, hvilket som påvist ikke er i overensstemmelse med sliddets fordeling på smykkerne. Det viste, at den må have været båret udenpå Egtveddragten og smykkerne, og derfor fungerede som en overtræksdragt - en slags overfrakke. Definitionen af kvindens dragtsæt i yngre bronzealder (side 19), hvis gyldighed var uafhængig af rekonstruktionen af overstykkets udseende og bæremåde, kan altså nu med stor sandsynlighed udstrækkes til at gælde for hele bronzealderen. Kvindedragttypen i Nordens bronzealder viser sig herved i sin sammensætning at stemme overens med sydeuropæiske dragt-typer (Inga Hägg 1967 s. 94), og der gives en meningsfuld forklaring på den ellers mærkelige omstændighed, at Mühltalkvinden (Broholm, Hald 1939 fig. 89), der har båret et kort snoreskørtlignende dragtstykke, tillige bærer to lange nåle ved skuldrene. Skønt man altså i Norden og Europa brugte den samme dragttype, så bevirkede forskelle i overlevering og gravsik (se note 11), at kun dragten blev bevaret i Norden, og i Europa kun dragtnålene. Det står således fast, at bronzealderkvinden hverken har haft en sommer-vinter eller en ungpige-gam-

melkonedragt, som Thomsen mente (1929 s. 195), men en funktionel helårsdragt tilpasset det nordiske klima, så den kunne øges og reduceres efter vejrliget. Det er endvidere sandsynligt, at kvindens overstykke har været båret i stil med en græsk peplos, hvilket svarer udmærket til, at også manden har båret kappen efter fremmed, antagelig græsk, forbillede (Almgren 1960). Kun snoreskørt og bluse, plus eventuelt hovedbeklædningen, synes at kunne videreføre hjemlige traditioner i dragtmoden (Broholm, Hald 1939 s. 103 ff.), selv om også dette kan anses for tvivlsomt (Malmer 1970 s. 194).

Tolkningen af den cylinderformede peplos som et overtræksstykke indebærer, at jeg ikke entydigt kan tilslutte mig Almgrens rekonstruktion af bæremåden, idet jeg tror, man har forstået at få mere ud af stoffet. Jeg vil ved hjælp af et par billeder søge at vise hvorledes. Når bronzealderkvinden skulle i sin peplos, forestiller Almgren sig, at hun har lukket stoffets overkant over skuldrene med to nåle (fig. 15), hvilket resulterer i en behagelig fodlang dragt med store posede ærmer. Den bliver imidlertid ikke mindre behagelig, hvis man trækker dragtstykket op over skuldrene og bøjer en del af det ned igen, inden det fæstnes med nåle (fig. 16 a). Man får i princippet den samme dragt, men den bliver kortere. Til eksempel var Skrydstrupkvinden 170-171 cm høj, det store klædningsstykke 400 x 145 cm. Fæstnet over skuldrene uden ombøjning har det været lige godt og vel fodlangt, ombøjet med ca. 40 cm til skulderslag, har det knapt dækket knæene. Borum Eshøjkvinden var 156-57 cm høj. Tøjstykket, eller »skørtet«, 330 x 122 cm. Fæstnet uden ombøjning har også dette stykke været ca. fodlangt, og fæstnet med en ca. 40 cm ombøjning har det været knælangt. Begge stykker er altså ret nøje tilpasset de to kvinders højde, hvilket ikke var nødvendigt, hvis de havde været båret som skørt, hvor længden kunne justeres efter behag. Ved en sådan ca. 40 cm's ombøjning vinder man den fordel, at

skulderlaget kan trækkes op til en hætte i tilfælde af regn og sne. Herved trækkes det vide og meget foldrige stof frem foran og danner to lune ærmer og lukker desuden af fortil med flere ekstra lag stof (fig. 16 b-c). Man bør endvidere bemærke, at den overskydende stofmængde falder naturligt ned langs siderne af bæreren i et par brede, folderige flige, der dækker en del af benene (12). Først da får man virkelig udnyttelse for den rigelige mængde stof: det giver nu både ekstra beskyttelse og varme. Bæres dragtstykket som her skitseret, har det således udgjort en komfortabel og alsidig overtræksdragt: med skulderlaget nede har den givet både bevægelighed og en vis luftighed, men hyllede man den om sig, og trak man desuden hættten op, var den tillukket og varm - og om natten kunne den tjene som sovepose.

Denne rekonstruktion bygger naturligvis primært på den antagelse, at man i bronzealderen har tilstræbt en hensigtsmæssig og praktisk udnyttelse af hele stoffet i forhold til dets funktion, og forskellige bæremåder kan udmærket have været anvendt alternerende. Men jeg lægger desuden også vægt på, at dragtforskeren Margrethe Hald har fremsat en tilsvarende tolkning på grundlag af komparative kulturhistoriske studier (1962). I forlængelse heraf tolkes de formummede figurer på Kivikgravens ristninger (Glob 1970 s. 88 og 90) som kvinder ikklædt en fodlang peplos med hættten slået op og ærmerne trukket frem, en opfattelse jeg deler (fig. 16 d), og som også støttes af en helleristningsscene fra Bohuslän, der antagelig viser et brudepar, hvor den armløse, sikkert kappeklædte mand er skildret stærkt fallisk, og hvor den kutteklædte person antagelig skal forestille en gravid kvinde (Glob 1969 fig. 198).

Fig. 16 a-f. Rekonstruktion af kvindens overtræksdragt i bronzealderen, vist i forskellige positioner. Dragtstykket er en kopi af Skrydstrupdragten, og modellen er 162 cm høj. Rekonstruktion: forfatteren. Foto: Lennart Larsen 1974.

d

e

f

Jeg tror dog også at det er muligt at finde belæg for denne tolkning i det eksisterende dragtmateriale.

I Egtvedgravnen var liget dækket af et uregelmæssigt, rektangulært tøjstykke, som målte 250 x 258 x 170 -192 cm, (Broholm, Hald 1939 fig. 64). Hvis man opfatter dette som et oprindelig sammensyet, cylinderformet dragtstykke, som er blevet løst op ved gravlæggelsen, har pigen med sine 160 cm været nødt til at ombøje mindst 30 cm til skulderslag, således at vi måske her står overfor den fod- eller ankel-lange peplos med skulderslag - hætte. Flere ting taler for denne tolkning: Den ene smalside, opsætningskanten (fig. 66), var uregelmæssigt fortrukket og huller. I hullerne sad rester af en svær tråd. Broholm finder dette påfaldende, fordi stoffet iøvrigt er regelmæssigt vævet, og tolker det som rester af tøjets opsnøring til væbebommen. Jeg finder det mere sandsynligt, at det er sammensyningen med den afskårne smalside, som Broholm ikke har undersøgt, der er skyld i fortrækning og tråd. Syningen minder om Borum Eshøj og Skrydstrupstykkernes grove sammenrimpning, der ligeledes fulgte opsætningskanten. Også i Borum Eshøj var den ene af de sammenrimpede smalsider bredere end den anden.

Denne tolkning af Egtvedgravens ligklæde som en opskåren, oprindelig cylinderformet peplos kan naturligvis kun underbygges fuldt ud ved en fornyet undersøgelse af tøjstykkets anden smalkant for spor efter sammenrimpningen, men kan den verificeres ad den vej, understreger det endnu en gang, at dragtstykkernes tilstedeværelse i kisten var vigtigere end deres påklædningsmæssigt korrekte anbringelse på den døde. Endvidere elimineres den forskel i dragtudstyrets sammensætning, der hidtil har bestået mellem Egtved på den ene side og Skrydstrup, Borum Eshøj på den anden side. I stedet fremtræder disse, bronzealderens tre mest velbevarede kvindegrave, nu som næsten identiske - identiteten omfatter endog frisuren (Lomborg 1963). De repræsenterer alle en

fællesnordisk dragttype (se definitionen s. 27), men med lokale variationer i de enkelte dragtstykkers udformelse og størrelse (13).

Afslutning

Det har naturligvis ikke været muligt indenfor rammerne af denne korte fremlæggelse af Glerupdepotet at komme ind på alle de mange komplicerede problemer, der knytter sig til forståelsen af depotfundene - jeg har kun antydningssvis stillet nogle forklarings- og tolkningsmodeller op. Mange væsentlige aspekter har måttet udelades, ligesåvel som en mere udførlig dokumentation. Først og fremmest har jeg forsøgt at illustrere, hvorledes depotfundenes problematik er en del af bronzealderens samfundshistorie. Glerup er naturligvis kun ét fund blandt flere hundrede, men hvert enkelt fund er resultat af en række forskrifter og aktiviteter, der i form af økonomiske, sociale og religiøse institutioner har styret tilværelsen og samfundet i bronzealderen, og gennem kombinationen af genstande, symbolik, fundomstændigheder m.v. viser Glerupdepotet på forskellig måde hen til væsentlige aspekter af samfundsstrukturen. Rent metodisk må hvert enkelt af disse elementer holdes adskilt af en egen systematik, men de må forbindes af en generel og sammenfattende samfundsteori for at kunne tolkes og forklares meningsfuldt (Binford 1962). Rekonstruktionen af klædedragten hører naturligvis med i denne sammenhæng, men den bekender sig først og fremmest til en gammel og velkendt arkæologisk tradition, hvis hovedopgave altid har været at formidle et kulturhistorisk øjebliksbillede: sådan så hun ud.

Samfundshistorie og kulturhistorie kompletterer således hinanden: når kulturhistorikeren spørger, hvorledes de levede, vil samfundshistorikeren vide hvorfor. Og i heldige tilfælde får de begge svar. Denne dialog mellem nutid og fortid har dog også

sine grammatiske regler, og hvis det er lykkedes mig at vise, at grundprincippet herfor er vekselvirkningen mellem registrering, beskrivelse, tolkning og forklaring, så er målet med denne artikel nået fuldt ud.

Noter

1. Fundet findes på Års museum: nr. 144. I Nationalmuseets topografiske arkiv er det registreret under jr.nr. 817/47. Det er kort beskrevet af H. C. Broholm (1949) som nr. M 188b. Fundet og fundoplysningerne er indsamlet af museumsleder, cand.theol. Vestergård Nielsen.
Jeg takker Års museum for tilladelse til at låne fundet i en længere periode på Moesgård, hvor det blev tegnet af Orla Svendsen og fotograferet af Preben Dehlholm.
2. Det fremgår af rapporten i Nationalmuseets topografiske arkiv, at fundet blev bragt til konservering i København i 1947. Desværre findes der ingen konserveringsrapport, der eventuelt kunne have kastet lys over fænomenet.
3. Oldeberg har gjort tilsvarende iagttagelser på svensk materiale (Oldeberg 1943 s. 36 f.).
4. På den ene båndformede ring i Borbjergfundet var udfoldningen 8 cm (Ørsnes 1958 fig. 7).
5. Jeg finder det overordentlig vigtigt på denne måde at kunne gøre depotfundene kronologisk anvendelige, både fordi dette traditionelt er blevet betvivlet (J. Jensen 1966 s. 49), men især fordi den yngre bronzealders periodeinddeling i realiteten altid har hvilet på denne fundgruppe (Montelius 1881 og 1885), og forsat bør gøre det, da gravfundene indeholder alt for få kombinationer af typologiske elementer.
6. En systematisk undersøgelse af slidintensitet og slidfordeling på kvindesmykkerne er foretaget som led i en samlet behandling af depotfundene fra periode IV og V i Danmark.
7. Selvom det er forbundet med stor usikkerhed at sige noget om, hvor lang tid det har taget at slide et bronzesmykke ned, så tror jeg næppe, at en enkelt kvinde ville leve længe nok til både at slide et sæt næsten ned og få begyndt på et nyt. Til eksempel kan nævnes, at en vielsesring normalt holder mindst én generation, selv med fysisk arbejde.
8. Denne statusbestemte kombinationstype kan følges helt fra periode II i grave og depoter med bælteplader (Broholm 1940 fig. 14). Fra periode III får den tilskud af bæltedåsen.
9. Det gælder bl.a. M 102, 106 og 140 efter Broholm 1946. Oplysningerne findes dog kun i Nationalmuseets protokoller. Der er grund til at behandle mosefund fra bronzealderen, hvor der forekommer knogler, med forsigtighed og vurdere hvert enkelt tilfælde kritisk. For eksempel fandtes der i samme mose, i hvilken Radbjergfundet blev gjort, også jernalderofringer med keramik og knogler, så en sammenblanding med de knogler af okse, svin, får og hest der fandtes tæt ved lurene ikke kan udelukkes (Broholm 1946, s. 172-173). Det melder fundoplysningerne imidlertid intet om ved Glerupfundet. I Nationalmuseets topografiske arkiv findes der heller ikke oplysninger om andre fund fra Lysgårdens mose.
10. De slidmønstre, som jeg har beskrevet på Glerupdepotets periode V smykketyper, genfindes på de tilsvarende periode IV typer. Jeg har ikke undersøgt den ældre bronzealders kvindesmykker for slid. I en del af de eksisterende monografier og opslagsværker om bronzealderen, fremtræder sværere grader af afslidning med ret stor tydelighed på nogle af fotografierne.
11. Når nålene hverken findes parvis i den ældre bronzealders kvindegroave eller i den yngre bronzealders smykkedepoter, skyldes det, at peplosen i ældre bronzealder indgik i gravudstyret som et potentielt overtræksstykke, som liget derfor ikke var rigtig iklædt, men kun indsvøbt i fra lænden og ned om fødderne. Som påvist af Broholm (1939 s. 97 og 99) har det ikke kunnet bæres sådan. Efter samme princip blev mandens kappe bredt ud over den døde, eller som i Muldbjerg foldet sammen og lagt i bunden af kisten. Iøvrigt om gravskik og dragtskik se Broholm 1939, s. 100 og 1950 s. 276 og 280. Den yngre bronzealders smykkedepoter indeholder kun prydggenstande ikke brugs-genstande. Først i periode VI udvikles rigtige prydnåle, og fra denne periode kendes i hvert fald tre depoter med kvindesmykker, der indeholder parvise, identiske bronzennåle (Broholm 1916, M 216, 219 og 223).
Til gengæld forekommer der hyppigt nåle i urnegravene. De nåle af bronze, der næsten altid optræder enkeltvis i urnegrave, hører dog til mandsdragten, idet de forekommer i en del grave med pincet og ragekniv. På grund af stilkens bøjning må de have siddet lodret, og deres funktion kan derfor kun have været at holde kappen sammen. De få grave, især nordjyske fra periode IV med to eller tre nåle er derfor antagelig kvindegroave. Nålene er i de fleste tilfælde bennåle, der er lange og lige og derfor velegnede til at hæfte en peplos vandret indstukket over hver skulder. Forekomsten af disse parvise bennåle i urnegrave er resultat af en ny regional gravskik (Baudou 1960 s. 109), hvor man i modsætning til tidligere sæd-vane medgav kvindens dragtnåle, i en del tilfælde efter at de havde været på ligbålet. Det viser for det første, at man an-

vendte parvise nåle til dragten, og for det andet at de var af ben og ikke normalt hørte med til grav og depotudstyret. Det er ikke udelukket, at særlig rige kvinder kunne erstatte bennålene med to bøjlenåle. Glerupbøjlenålene er da muligvis udtryk for en alternativ bæremåde for bøjlenålen.

12. Ved I. H. Almgrens fodlange rekonstruktion (1949-51) ville disse flige både på Skrydstrup og Borum Eshøjdragtstykkerne slæbe hen ad jorden. Almgren anvender imidlertid en smalle-re dragt, hvorved det undgås.

13. Indgået efter manuskriptets afslutning: I forbindelse med en nyopstilling af Nationalmuseets samlinger, er den ældre bronzælders tekstiler blevet eftergået af museumsinspektør Elisabeth Munksgård med bistand fra konservator Dorte Ørnsnes og stud.mag. og væverske Karen-Hanne Nielsen. Herunder er der blevet gjort følgende iagttagelser: Den i Broholm og Hald 1940 fig 99 afbildede syning i kastesting, kan erkendes i hele opsætningskantens længde, selvom tråden mangler. Det skyldes, at den har trukket stoffet og efterladt tydelige huller, der svarer til den bevarede tråds tykkelse. Syningen er ret regelmæssig, og på et længere forløb omkring det afbildede parti, er der 2,5 cm mellem hvert sting. Ved opsætningskantens ene hjørne er syningen tilsyneladende afsluttet med en løkke, hvori der sidder en tøjrest (Nationalmuseets fotoarkiv nr. 10183) - muligvis fra den sammensyede kant. Den anden smalsides oprindelige kant er ikke bevaret, men er uregelmæssigt afskåret, flere steder skævt på trådretningen. Afskæringen er »frisk«, idet islætten ikke er begyndt at skride (Nationalmuseets fotoarkiv nr. 3889 og 9737).

Jeg tolker disse oplysninger på den måde, at syningen er blevet skåret op kort før gravlæggelsen, fordi man ønskede at bruge dragtstykket som ligklæde. Derefter skar man et stykke af ved den anden smalside for at få et klæde af passende størrelse.

Litteraturliste

- Almgren, Inga H. Hängkärl och bronsåldersdrakt. TOR 2. 1949-51
- Almgren, B. Hällristningar och bronsåldersdräkt, TOR 1960
- Almgren, O. Hällristningar och Kultbruk. V. H. U. 1926-27
- Baudou, B. Die regionale und kronologische Einteilung der jüngeren Bronzezeit im nordischen Kreis. A. U. S. 1956
- Regionale Grupper i Norden under yngre Bronsålder. Fornvännen.

Bendixen, E. 1953

Binford, L. R. 1962

Birket-Smith, K. 1966-67

Broholm, H. C. 1933
1938

1940

1946-49

1950

1953

Broholm, H. C.
og Margrethe Hald
1935
1939
1940

Brøndsted, J. 1966

Djupedal, R. og
H. C. Broholm
1952

Feustel, R. 1958

Friis, P. 1961

Glob, P. V. 1961
1969
1970

Hägg, Inga 1967-68

Hald, M. 1950
1962

Hundt, H. J. 1955

— — —

En nordvestsjællandsk storhøj. Fra Holbæk Amt.

Archaeology as Anthropology. American Antiquity, vol. 28,2.
Kulturens Veje.

Studier over den yngre Bronzealder, Årb.

Kvindedragten i Bronzealderen. Nationalmuseets gule bøger.

Tre kvindegrave fra den ældre bronzealder fra Gjedsted sogn, Årb.

Danmarks Bronzealder, bd. III og IV. København.

Egveddragten. Årb.

Danske Oldsager IV. Yngre Bronzealder. København.

Danske Bronzealders Dragter. N. F. II, 5-6

Skrydstrupfundet. N. F. III, 2.

Costumes of the Bronze Age in Denmark. København.

Danmarks Oldtid. Bronzealderen. 2. udg. 3. oplag.

Marcus Schnabel og Bronzealderfundet fra Grevensvænge. Årb.

Bronzezeitliche Hügelgräber in Gebeit von Swarza. Weimar.

Vendsysselske bronzealderfund. KUML.

Kultbåde fra Danmarks bronzealder. KUML.

Helleristninger i Danmark. J. A. S. K. VII Højfolket. København.

Some Notes on the Origin of the Peplos-Type Dress in Scandinavia, TOR, XII. Olddanske Tekstiler. København.

Jernalderens Dragt. Nationalmuseet. Versuch zur Deutung der Depotfunde der nordischen jüngeren Bronzezeit, J. R. G. Z.

- Jensen, J.
1966 Griffzungenschwerter der späten nordischen Bronzezeit. Acta Arch.
1967 Voldtofte-fundet. Bopladsproblemer i yngre bronzealder i Danmark. Årb.
1972 Ein neues Hallstattschwert aus Dänemark. Beitrag zur Problematik der jung-bronzezeitlichen Votivfunde. Acta Arch.
- Kristiansen, Kr.
1972 Arkæologisk teori - et foreløbigt oplæg. Kontaktstencil nr. 4. Organ for nordiske arkæologistuderende.
- Laux, F.
1971 Die Bronzezeit in der Lüneburger Heide. Hildesheim.
- Lomborg, E.
1963 Skrydstrupfrisur fra en brandgrav på Mors. Årb.
- Malmer, M. P.
1970 Bronsristningar. KUML.
- Montelius, O.
1881 Om den nordiska bronsålders ornamentik. K.V.H.O.A.A.M.
1885 Tidsbestämning inom bronsåldern. K.V.H.O.A.A.H.30
- Müller, S.
1890 Nogle Halsringe fra Slutningen af Bronzealderen og fra den ældste Jernalder. N.F.L., 1
1891 Ordning Af Danmarks Oldsager. Bronzealderen, København.
- Nielsen, Karen-H
1971 Tilsækering, Skalk 5.
- Nordman, C. A.
1920 Offerbrunnen från Budsene. Årb.
- Neergård, C.
1897 Nogle Depotfund fra Bronzealderen. N. F. I., 3.
- Nørlund, P.
1941 Klædedragt i Oldtid og Middelalder. Nordisk Kultur 15, B.
- Oldeberg, A.
1933 Det Nordiska Bronsåldersspännets Historie. K.V.H.O.A.A.H. 38,3.
1942 Metalteknik under Förhistorisk Tid. Lund.
- Petersen, H.
1890 Hypoteser om religiøse Offer- og Votivfund. Årb.
- Piggot, S.
1965 Ancient Europe. Edinburgh.
- Ringbom, L. I.
1933 Entstehung und Entwicklung der Spiralornamentik. Acta Arch. 4
- Rosenberg, G.
1917 Antiquites en fer et en bronze-leur transformation et leur conservation. København.
- Röschmann, J.
1963 Vorgeschichte des Kreises Flensburgs. Neumünster.
- Stjernquist, B.
1962-63
- Thomsen, Th.
1929
- Thrane, H.
1971
- Vebæk, C. L.
1944
- Ørsnes, M.
1958
- Worsaae, J. J. A.
1866
- Präliminarien zu einer Untersuchung von Opferfunden. MLUHM.
Egekistefundet fra Egtved fra den ældre Bronzealder. N. F. II, 4.
En bronzealderboplads ved Jyderup Skov i Odsherred. F.N.A.
En østjydske offermose fra keltisk jernalder. F. N. A.
Borbjergfundet, Årb.
Om nogle Mosefund fra Bronzealderen. Årb.

Anvendte forkortelser.

- A.U.S. Acta Universitatis Stockholmiensis.
F.N.A. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark.
J.R.G.Z. Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz.
J.A.S.S. Jysk arkæologisk selskabs skrifter.
K.V.H.O.A.A.H. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademiens Handlingar.
K.V.H.O.A.A.M. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademiens Månadsblad.
M.L.U.H.M. Meddelanden från Lunds Universitets Historiske Museum.
N.F. Nordiske Fortidsminder.
Årb. Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie.